

Az anyag további, részletesebb vizsgálatahoz jóval több időre volna szükség a helyszíni kutatáshoz. Annyit felmérhettünk, hogy páratlan értékű anyag van a Keele-i légifotótár tulajdonában, ami nem csak a háború eseményeit kutató történészeknek páratlan értékű, hanem a terep, az ország, a települések egy bizonyos időpontban készült képét őrzi, és pótolhatatlan számunkra.

A Hadtörténelmi Térképtár is őrzi a korszakra vonatkozó légifotó-kontaktot, az 1940–1944 közötti időszakot fegyelembe véve több, mint 4300 db-ot. Méretarányuk többnyire 1:30 000, néha 1:25 000, ritkán ennél részletesebb (1:6000, 1:10 000, 1:15 000). A felvételek zömmel 1941–1942 között készültek. Sok felvétel készült a visszacsatolt te-

rületekről: Kárpátalja (Huszt, Beregszász), Észak-Erdély (Kézdivásárhely, Csíkszereda), Felvidék (Kassa), Délvidék (Vukovár), valamint a mai Magyarország területéről is (Győr, Budapest, Mór, Bicske Püspökladány, Szombathely, Cegléd, Kecskemét, Kaposvár, Szekszárd, Lenti, Szeged, stb. térségéről) A Térképtárban a légifelvételek szabadon kutathatók, másolhatóak. A felvételeket az 1:75 000 térképek szelvényezése szerint tartjuk nyilván.

Ezeket a felvételeket a Honvéd Térképészeti Intézet készítette, de mivel csak az ország viszonylag kis területére készültek el, igen értékes lehet számunkra a brit légierő által Magyarország területére készült légifelvételek felmérése, esetleg az anyag egy részének másolatban való megrendelése.

BALLA TIBOR

HÁBORÚ, KATONASÁG ÉS A MÉDIÁK GUTENBERGTŐL NAPJAINKIG

A Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság XIX. kongresszusa,
Bukarest, 2003. augusztus 10 – augusztus 15.

Az éves rendszerességgel megrendezésre kerülő nemzetközi kongresszus ebben az évben a román fővárosban zajlott le, házigazdája ezúttal a Román Hadtörténelmi Bizottság volt.

A tudományos tanácskozásnak a Bukarest belvárosában található Nemzeti Katonai Központ neoklasszikus stílusban épült palotája adott otthont. A konferencia alkalmából jelentették meg a szervezők a *Review of Military History* című folyóirat 2003-as, a kongresszus témájával azonos címet viselő különszámát.

A kollokvium keretében került sor a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság levéltári albizottságának soros adminisztratív ülésére *Dr. Rudolf Jaun* alezredes (Svájc) elnöklésével. Az augusztus 10-én lezajlott tanácskozáson a budapesti Hadtörténelmi Levéltár képviselőjében *Kiss Gábor* főlevéltáros vett részt, aki *Dr. Christoph Tepperberg*, az Osztrák Hadilevéltár igazgatója angol nyelvű előadását olvasta fel. A színtén jelenlévő *Dr. Balla Tibor* őrnaggyal, a budapesti Hadtörténelmi Intézet főmunkatársával, a Magyar Hadtörténészek Nemzeti Bizottságának titkárával együtt több, az előadással és a Hadtörténelmi Levéltár felépítésével kapcsolatos kérdést választoltak meg. Az ülésen a szervezet főtitkári posztjára

Dr. Christoph Tepperberget (Ausztria) választották meg. Ezzel párhuzamosan zajlott a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság bibliográfiai albizottságának ülése is.

A történész kongresszus megnyitó ülésére augusztus 11-én reggel került sor. Elsőként *Dr. Petre Otu* ezredes a Román Hadtörténelmi Bizottság elnöke olvasta fel *Ion Iliescu* román államfő köszöntő szavait, majd *George Cristian Maior* román honvédelmi államtitkár emelkedett szólásra és minisztere nevében köszöntötte az összegyűlteket. Ezután *Prof. Dr. Luc de Vos* (Belgium) a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnöke mondott köszöntőt, amelyben megemlékezett az elhunyt *Manuel Themudo Barata* portugál tábornokról, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnökségi tagjáról, továbbá beszélt a média, a propaganda és a háborúk történelmi összefüggéseiről az ókortól napjainkig, kiemelve többek között a tömegek médiák általi manipulálhatóságát. Ezt követően *Dr. Mihail E. Ionescu* dandártábornok, a román Védelempolitikai Tudományok és Hadtörténelmi Intézet igazgatójának, a Román Hadtörténelmi Bizottság tiszteletbeli elnökének rövid megnyitója következett. Mindannyian üdvözölték a résztve-

vöket, és örömjüknek adtak hangot, hogy a román házigazdák meghívására újra együtt lehet a hadtörténeteszek nemzetközi családja, továbbá reményüket fejezték ki, hogy a kongresszus munkája sikeres lesz.

A tudományos konferencia angol, francia, német és román nyelvű szinkrontolmácsolással zajlott. A munka másfél-kétórás üléseken, egyszerre két szekcióban folyt, amelyeket szünetek szakítottak meg.

Az első szekció elnöke *Prof. Dr. Alan Millett* (Egyesült Államok), az Egyesült Államok Hadtörténelmi Bizottságának elnöke volt. Az első előadást *Prof. Dr. Hervé Coutau-Bégarie* (Franciaország), a Francia Hadtörténelmi Bizottság elnöke tartotta. Bemutatta a háborús propaganda szerepének változását az ókortól napjainkig. Kihangsúlyozta, hogy már az ókori Rómában és Kínában, a XIX. századi német hadseregben, az 1861-65-ös amerikai polgárháborúban, továbbá az első világháborúban a szemben álló antant- és központi hatalmak is komoly propagandát fejtettek ki. A film, a rádió fontos propagandaeszközökké vált már az első, de főleg a második világháborúban. Kiemelte Goebbels propagandagépezetének hatékonyságát, és azt, hogy a németek kevesebbet hazudtak, mint a szövetségesek. Beszélt az amerikai pszichológiai hadviselésről a második világégés során. Végezetül a kommunikáció és a médiák nagy szerepét hangsúlyozta a közelmúltban zajlott amerikai-iraki háborúban.

A következő előadó *Mohammed Mustapha Kabaj* (Marokkó) volt, aki francia nyelvű előadásában Gutenbergtől az információs forradalomig tekintette át a háború és a kommunikáció összefüggéseit. Úgy vélte, filozófiai megközelítésben a háborúkat nem csak fizikai, hanem pszichológiai értelemben is vívják. Freud szerint a háborúban az erősebb győz fizikai erővel, s utóbbit ma már a technika helyettesíti. Beszélt a háború egzisztenciális vonatkozásairól, valamint arról, hogy a XX. században megjelent a médiaháború (eszközei a mozi, a TV, a rádió, a sajtó, az internet), amelynek célja az emberek és a közvélemény befolyásolása. Példaként említette Reagen amerikai elnök Kadhafi líbiai vezető ellen, az izraeliek palesztinok ellen viselt médiaháborúját.

Ezt követően *Dr. Stephen Badsey* (Nagy-Britannia) összefoglaló referátuma hangzott el, amely a média és a hadművészet kapcsolatát boncolgatta a nyugati világban, az

1792–1975 közötti időszakban. Az előadó a francia forradalomtól a vietnami háború lezárulásáig négy (1850-ig, 1914-ig, 1955-ig, és az azt követő) korszakra osztotta a hadtörténelmet. Áttekintette az általa vizsgált időszakban megjelent főbb sajtótermékeket. Kiemelte, hogy a francia forradalom idején sajtótisztek működtek a hadseregben, mivel felismerték, milyen fontos szerepet játszik a sajtó a propagandában. Úgy vélte, hogy az újságokban megjelent haditudósítások az 1870–71-es porosz-francia háború után egyre felületesebbek lettek. A tudósítók kritikával éltek és ez magával hozta a cenzúra megjelenését. Sokat foglalkozott az 1899–1902 között lezajlott angol-búr háború, valamint az első és a második világháború média-vonatkozásaival.

A délelőtti kávészünet után következő szekció elnöki tisztét *Dr. Eric Norberg* (Svédország), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tagja töltötte be. Az első előadó *Maurice Faivre* tábornok (Franciaország), a Francia Hadtörténelmi Bizottság alelnöke volt. Francia nyelven elhangzott előadásában az 1954–62 között zajlott francia-algériai háború történéseit foglalta össze röviden, majd a francia, a tuniszi és a marokkói sajtóban megjelent hadi- és egyéb tudósításokat elemezte. Beszélt az Algéria szabadságát követelő propaganda-kiadványokról, valamint arról, hogy az arab sajtó torzításokkal ábrázolta a háborút, hiszen szerinte nem volt igaz, hogy a franciák sokat kegyetlenkedtek a lakossággal.

A következőkben *Dr. William Hammond* (Egyesült Államok) előadása hangzott el. Kiemelte, hogy a vietnami háborúban a mintegy 5000, nagyrészt fiatal amerikai haditudósító főként Saigonban tartózkodott, kb. tíz százalékuk nő volt, akik kevesebb fizetséget kaptak munkájukért. 2700 különböző újság közölt tudósításokat Vietnamból, amelyek 43 százaléka amerikai lap volt. Megtudhattuk, hogy az Egyesült Államok egyes földrajzi régióinak újságírói milyen arányban voltak jelen a vietnami háborúban, továbbá, hogy a riporterek életkora átlagosan 35 év volt, akik kezdetben 30 napig, később annál kevesebb ideig tartózkodtak Délkelet-Ázsiában.

A délelőtti utolsó előadást *Pierre Emmanuel Barral* (Franciaország) tartotta. Bemutatta a Vietnamban zajló háborúról és annak az amerikai társadalomra gyakorolt hatásáról készített legismertebb, az Egyesült Államokban készült filmeket. Több kategóriába sorolta azokat: amelyek az amerikai felsőbbrendű

hőst mutatják be (pl. „Zöltsapkások” John Wayne főszereplésével), amelyek kritikát fogalmaznak meg a háborúval kapcsolatban (pl. az „Apokalipszis most”, a „Szarvasvadász”, a „Hamburger Hill”, „A szakasz”, a „Jó reggelt Vietnam”, a „Full Metal Jacket”), amelyek a háborúban fogságba esett hadifoglyokra koncentrálnak (pl. az „Akciónban eltűnt” több része), illetőleg a hazatérő katonák társadalomba való beilleszkedését vizsgálják (pl. a „Taxisofőr”, a „Rambo 1–2.”, „Született július 4-én”). Végül kiemelte: az amerikai társadalmat több évtized elteltével még mindig foglalkoztatja a vietnami háború, így manapság is forgatnak ilyen témájú filmeket.

Az ebédet követően két szekcióban folyt tovább a munka. A délutáni első szekcióban a német *Dr. Jörg Duppler* kapitány (Németország), a Német Hadtörténelmi Bizottság elnöke töltötte be az elnöki tisztet. Az első francia nyelvű előadást *Dominic Pedrazzini* ezredes (Svájc), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság bibliográfiai albizottságának tagja tolmácsolásában hallgathatták meg a résztvevők. Beszélt arról, hogy két svájci vezérkari ezredes (Carl Egli és Maurice von Wattenwyl) 1915–16-ban információkat adott át a Monarchiának és Németországnak. Mivel az információcserre nem volt tilos, ezért felmentették őket, az ügy azonban kisebbfajta külpolitikai válságot okozott és azt külföldről is manipulálták. Kifejtette, hogy Svájc nyelvi megosztottságának megfelelően az egyes területek a németekhez, a franciákhoz, vagy éppen az olaszokhoz húztak az első világháborúban. Áttekintette, hogy a különböző politikai beállítottságú lapok, hogyan reagáltak az ország semlegességére és a hadsereggel – amelyet igen gyorsan mozgósítottak – kapcsolatos fejleményekre, így természetesen a két ezredes ügyét is különbözően ítélték meg. Úgy vélte, a svájci semlegesség az első világháború idején gyenge lábakon állt.

A következő francia nyelvű előadást *Dr. Jean Michel Sterkendries* (Belgium), a Belga Hadtörténelmi Bizottság főtitkára tartotta. Felvázolta, hogyan állt ellen Belgium a németeknek 1914 nyarán és őszén, amikor azok semlegességét megsértve megtámadták. Bemutatta, hogyan használták ki a franciák propagandacélokra a véletlen vonatbaleseteket, a németeket erőszakos barbároknak állítva be. Több, a külföldi lapokban megjelent tudatos ferdtítésről esett szó, pl. Antwerpen elvétele kapcsolatban. Kitért arra, hogy a németek szerint a belgák kegyetlenkedtek a fog-

ságukba esett német katonákkal és a lakosságból verbuválódott fegyveres bandák harcoltak ellenük. A belga propaganda azt súlykolta, hogy a nagyhatalmak áldozata lett a kis ország. Természetesen sok valótlanúságot is állítottak, pl. azt, hogy a belga hadsereg soha nem használt harci gázokat, holott ennek éppen az ellenkezője volt igaz.

A szekció utolsó előadását *Dr. Balla Tibor* őrnagy (Magyarország) tartotta, aki az osztrák-magyar sajtóhadiszállás első világháborús szervezetéről és tevékenységéről beszélt. Felvázolta az Osztrák–Magyar Monarchia főpropagandaszerveinek tekinthető, 1914 nyarán létrehozott sajtó-hadiszállás felállításának és működésének történetét, beszélt az 1917-re tizenkét osztályra tagolódó szervezet egyes részlegeiről és azok feladatairól, ismertebb vezetőiről (akik között több magyar is volt), létszámának 1914–18 közötti változásairól. Kiemelte a különböző politikai pártállású sajtóorgánumok képviselőiből verbuválódott haditudósítók, valamint a képzőművészecsoportot alkotó hadifestők, hadiszobrászok és hadifényképészek elsődleges szerepét a dunai birodalom bel- és külföldön folytatott háborús propagandájának terjesztésében.

A délutáni második szekció elnöki tisztét *Antonio de Nisi* alezredes (Olaszország) töltötte be. Az első előadó *Abel Esterhuysen* alezredes (Dél-Afrika) volt. Az angol nyelvű előadásban a dél-afrikai fegyveres erők és a média utóbbi tíz éves kapcsolatáról tudhattunk meg közelebbit. Röviden ismertette a haderő felépítését, az afrikai békemissziókban való részvételét. Kiemelte, hogy nem igazán pozitív a médiák által a fegyveres erőről vázolt kép. Kitért a haderő hivatalos médiapolitikájára, érintette a média és a civil-katonai szféra kapcsolatait. Felhívta a figyelmet a katonaság és a média közötti jó viszony kialakításának fontosságára Dél-Afrikában.

A második előadást *Prof. Dr. Lothar Hilbert* (Németország) tartotta francia nyelven. Az előadó a francia katonai attasétestület történetéről és mindennapi működéséről beszélt az 1860-tól 1945-ig terjedő időszakban. Kibővíti a szervezet 1919 és 1939 közötti tevékenységét, az ebben a periódusban történt átszervezéseit. A francia attasék XX. században folytatott levelezését a második világháború végével bezárólag vizsgálta.

Végül *Margaret Vining és Barton C. Hacker* (Egyesült Államok) gazdagon illusztrált közös előadása hangzott el, amelynek kö-

zépöntjében a nők katonai szerepvállalásának képi megjelenítése állt az 1500 és 1920 közötti időszakban. Négy nagy szakaszra bontották a vizsgált korszakot: a harmincéves háborúra, amikor a nők a hadseregeket követték, de még nem kerültek katonai felügyelet alá; a XVII. század közepétől a napóleoni háborúk végéig, amikor is a hadseregek már szabályozták a nők háborús ténykedését; az 1816-tól 1914-ig tartó időszakra, amikor a tömeghadseregek kialakulása következtében átalakult a nők hagyományos katonai szerepe, de utat nyitottak az új középosztálybeli hölgyeknek; majd az 1914–1920 közötti időszakra, amikor a nők már egyenruhát öltöttek és kísérítő tevékenységet láttak el a haderőben.

Augusztus 12-én délelőtt összesen négy szekciósülés zajlott le. Az első ülés elnöke *Prof. Dr. Leo Barnard* (Dél-Afrika), a Dél-Afrikai Hadtörténelmi Bizottság alelnöke volt. Az első előadást *Anna-Maria Forsberg* (Svédország) tartotta angol nyelven, aki a belföldi fogyasztás növelése érdekében 1654–1660 között kifejtett svéd háborús propagandáról beszélt. Felsorolta az 1655–60 között a dánok és a lengyelek ellen viselt háborúkat, kifejtette, milyen nagy szerepe volt a patriotizmusnak a hadba vonuláskor a svédek körében. A svéd kormány megpróbálta legitimizálni háborúit a népe előtt, e törekvésében nagy segítségre talált az egyházban, amely messzemenően támogatta a svéd uralkodó és a politikai elit háborús elképzeléseit.

Másodikként *Dr. Dimitër Mincsev* ezredes (Bulgária), a Bolgár Hadtörténelmi Bizottság elnöke olvasta fel angol nyelvű előadását, amely a bolgár tömegmédiátörténetét foglalta össze a XIX. század végétől napjainkig. Röviden áttekintette a bolgár hadsereg fejlődését a XIX. század nyolcvanas éveitől, beszélt a bolgár katonai sajtó történetéről. Felsorolta a korábban és a ma is megjelenő ismertebb újságokat, elemezte miről írtak azokban, és mekkora példányszámokban láttak napvilágot. Kiemelte, hogy az 1886-tól kiadott lapok és periodikák egy része már tudósított az 1885-ös szerb-bolgár háború eseményeiről, az 1912–13-as két Balkán-háború történéseiről pedig különösen sokat írtak a bolgár sajtótermékek.

A következő előadást *José Blanco Nuñez* kapitány (Spanyolország) tartotta angolul, az 1898-as spanyol-amerikai háború amerikai és brit sajtójáról. Röviden ismertette a háború lefolyását, felsorolta a Kubában megjelent spanyol nyelvű lapokat, amelyek tudósítottak a

háború eseményeiről. Megtudhattuk, a spanyolországi újságok, hogyan kommentálták a háborús történéseket. Kiderült, hogy Winston Churchill hadnagyként részt vett a háborúban, és kommentárokat írt arról.

Utolsóként *Dr. Sergiu Iosipescu* (Románia) előadása hangzott el románul. Az előadó Vitéz Mihály havasalföldi vajda életútját, és hadtudományi munkásságát méltatta, beszélt az 1600 körül keletkezett írásairól, az erdélyi fejedelemség elleni 1599–1600-as hadjáratról, a román fejedelemségek (Havasalföld és Moldva) szerepéről a török elleni harcokban. Kihangsúlyozta, hogy a „Theatrum Europaeum” című korabeli munka, továbbá Matheus krónikája fontos tudósítás a XVII. század eleji román történelem eseményeiről.

A második szekcióban *Joseph Patrick Harahan* (Egyesült Államok), az Egyesült Államok Hadtörténelmi Bizottságának alelnöke vezetésével kerekasztal beszélgetés zajlott az 1990 óta Európában, Észak- és Latin-Amerikában, valamint Japánban megjelent, illetőleg megjelenés alatt álló főbb nemzetközi hadtörténeti vonatkozású művekről.

Itt hangzott el *Igor Mihajlovics Popov* nyugalmazott ezredes (Oroszország) angol nyelvű előadása a német Wehrmacht ellen irányuló második világháborús szovjet propagandáról. Beszélt a speciális propaganda formáiról, a nyomtatott, a rádióban elhangzott, és a szóbeli propagandáról. Felvázolta, hogy a szovjet Vörös Hadseregben milyen apparátus állt rendelkezésre a speciális propaganda céljaira, beszélt annak fő témáiról, céljairól, és arról, kiknek szánták azt. Szólt a németek jól működő propagandagépezetéről, valamint a második világháborúban a keleti fronton kifejlesztett propagandából levonható tanulságokról.

A kávészünetet követő harmadik szekcióban *Dr. Patrick Lefèvre* (Belgium), a Belga Hadtörténelmi Bizottság elnöke elnökölt. Az elsőként elhangzott előadást *Dr. Petre Otu* ezredes a Román Hadtörténelmi Bizottság elnöke tartotta francia nyelven, a román katonai sajtó 1859–1877 közötti történetéről. Kiderült, hogy már 1859, az egységes román állam megalakulása előtt léteztek román nyelven kiadott katonai lapok. Felsorolta azok címeit, továbbá azt is milyen témákat tárgyaltak azokban, továbbá megválaszolta, milyen szerepet töltöttek be a hadsereg életében. Megállapítása szerint, 1859 és 1877 között a román katonai sajtóban a legtöbbször a hadsereg megerősítéséről és fejlesztéséről esett szó.

A következőkben *Dr. James Hogue* (Egyesült Államok) előadását hallgathattuk meg a sajtószabadságról a XIX. század amerikai háborúiban. Áttekintette az amerikaiak által a XVIII. század végétől vívott háborúkat, így a függetlenségi, a mexikói háborút, és a polgárháborút, bemutatta, mely sajtótermékek tudósítottak azokról. Kiemelte, hogy a táviróhálózat fejlődésével néhány nap alatt eljutottak az információk az Egyesült Államok határain belül egyik helyről a másikra. Megvizsgálta, milyen volt az amerikai elnökök (James Polk, Abraham Lincoln) és a tábornokok, valamint a sajtó és a hadvezetés kapcsolata. A polgárháborús tábornokoknak különböző véleményük volt a sajtóról és mindnyájuknak más volt azazal a kapcsolata, mivel 1861-1865 között nem tudták kontrollálni és cenzurálni az újságokat. Megtudtuk, hogy a későbbi francia elnök, Georges Clemenceau 1865-ben New Yorkból tudósított a polgárháború eseményeiről.

A párhuzamos negyedik szekcióülés elnöke *Ioannis Kakoudakis* altábornagy (Görögország), a Görög hadtörténelmi Bizottság elnöke volt. Elsőként *Prof. Dr. Shudo Highashinakano* (Japán) olvasta fel angol nyelvű előadását, amely a nankingi mészárlásról, mint máig élő háborús propagandáról szólt. Az előadó beszélt az 1937 decemberében, Kína akkori fővárosa, Nanking japán megszállása után lezajlott mészárlásról, amelynek során 200 000 kínait mészároltak le a japán hódítók. Ismertette, milyen visszhangot váltott ki az esemény a nemzetközi és a japán sajtóban.

Ezután *Dr. Jörg Echternkampf* (Németország) előadása következett, amelyben az előadó a megszállt Németországban 1945-49 között megjelent szövetséges (brit, francia, amerikai, szovjet) sajtó felvilágosító, átnevelő és propaganda munkáját, valamint annak lakosságra gyakorolt hatását elemezte.

Végezetül *Antonio de Nisi* alezredes (Olaszország) angol nyelvű előadását hallgattuk meg a konferencia résztvevői az olasz határőrség és a sajtó viszonyáról. Az előadó röviden összefoglalta az észak-itáliai, majd olasz határőrség történetét a XVIII. század végétől napjainkig, bemutatva annak részvételét az egymást követő háborúkban. Megismertette a hallgatósággal, hogyan vélekedett a testület tevékenységéről az olasz sajtó. Részletesebben elemezte a határőrség második világháborús szerepét és annak megítélését a médiákban.

Ezt követően két román kiadvány bemutatójára került sor. Elsőként a bukaresti

francia és a párizsi román katonai attasék 1860–1940 közötti tevékenységét összefoglaló francia nyelvű művet, majd a *Review of Military History* a kongresszusával azonos címet viselő angol nyelven kiadott különszámát ismerhették meg a résztvevők.

Aznap délután ismét négy szekcióülés zajlott le. Az első szekció elnöki tisztét *Adrien Tschumy* hadtestparancsnok (Svájc), a Svájci Hadtörténelmi Bizottság elnöke töltötte be. Az első előadást *Dr. Dan Berindei* (Románia) tartotta francia nyelven, amelynek témája az 1859-ben Marc Antonio Canini által Bukarestben kiadott „Olasz háborús lap” volt. Részleteket ismertünk meg Canini életéről és korábbi ténykedéséről, továbbá arról, hogy az újság az 1859-es osztrák-francia-piemonti háború észak-itáliai eseményeit hogyan kommentálta.

Ezután *Dr. David Murphy* (Írország) angol nyelvű előadása következett, amelyben William Howard Russell és a háborús sajtó szerepéről beszélt. Ismertette Russell életének főbb állomásait. Kiderült, hogy az 1840-es években, Írországból kezdte újságírói karrierjét, majd részt vett az 1854–56-os krími háborúban, az 1861–65 között zajlott amerikai polgárháborúban, az 1866-os porosz-osztrák, valamint az 1870–71-es porosz-francia háborúban, mint a „The Times” című lap tudósítója.

Dr. Cemalettin Taskiran (Törökország) utolsóként elhangzott francia nyelvű előadásában áttekintést adott a török katonai sajtó történetéről és fejlődéséről a XIX. század harmincas éveitől az első világháború végéig. Felsorolta milyen periodikák, lapok jelentek meg a korszakban. Részletesen kitért az első világháborús publikációkra, megtudhattuk, azok miként tudósítottak a háborúban lezajlott török hadműveletekről és a szövetséges osztrák-magyar, illetve német csapatok harcéri tevékenységéről.

A második szekció elnöke *Dr. Manfred Rauchensteiner* (Ausztria), az Osztrák Hadtörténelmi Bizottság elnöke volt. Elsőként *Prof. Dr. Maria Gabriella Pasqualini* (Olaszország) angol nyelvű előadását hallgathattuk meg, aki a BBC 1940–45 között az olaszok számára sugárzott adásának a fasizmus bukására és a szövetségesek győzelmére gyakorolt pszichológiai hatását elemezte. Beszélt az Olaszországban folyó civil és háborús propagandáról. Felsorolta, hogy a BBC 1939-ben indult olasz adásában kik voltak a bemondók és milyen műsorokat sugároztak. Megvizsgálta,

hogy az adások milyen pszichés és érzelmi befolyást gyakoroltak az olasz lakosságra.

Prof. Dr. Leo Barnard (Dél-Afrika) másodikként sorra került angol nyelvű előadásában az 1978. május 4-én az angolai Cassingánál a dél-afrikai hadsereg ejtőernyősei és a namíbiai erők között lezajlott csata média perspektíváit vizsgálta. A világ legkülönbözőbb újságjaiban megjelent és különféle pártállású angol nyelvű tudósításokat idézett az ütközetről, beleértve a dél-afrikai lapokat is. Megállapította: ezekből nem derül ki egyértelműen pontosan mi is történt 1978 májusában, követték-e el vérgesztést a dél-afrikaiak vagy sem?

A szünetet követő első szekcióülés elnöke *Prof. Dr. Hervé Coutau-Bégarie* (Franciaország) volt. Először *Dr. Wolfgang Schmidt* alezredes (Németország) német nyelvű előadását hallottuk, amelyben a német Wehrmacht második világháborús katonaaállományú hadifestőinek tevékenységéről és képeiről volt szó. A gazdagon illusztrált előadásban szólt a német hadsereg propagandáját szolgáló, 1942-ben felállított 80 festőből és rajzolóból álló képzőművész csoportról. Kihangsúlyozta, hogy a művészek és a képek a propaganda eszközei voltak. A képek a háborút és a német katonákat idealizáltan ábrázolták, ezt több ismertebb alkotás fényképének bemutatásával és elemzésével is alátámasztotta.

A következő előadó *Dr. Phil. Hans Rudolf Fuhrer* (Svájc) volt, aki német nyelvű előadásában az 1930-as években lezajlott német-svájci sajtóháború történetét vázolta fel röviden. 1933-tól, a náci hatalomátvételtől kezdve követte nyomon a két állam között kialakult sajtóháborút, amely a svájci sajtószabadság korlátozására irányuló törekvéseket, a német nyomásgyakorlást a svájci újságokra, több svájci újság forgalmazásának betiltását Németországban és az alpesi ország ezek elleni tiltakozását mind magában foglalta.

A harmadikként felszólaló *Dr. Alesandru Dutu* ezredes, a Román Hadtörténelmi Bizottság alelnöke angol nyelvű előadásában azt elemezte, hogy a nemzetközi tömegmédiá hogyan vélekedett Románia 1944. augusztus 23-án, a szövetségesekhez történt átállásáról. Ismertette, mit írtak arról, valamint a szovjetek romániai előrenyomulásáról a német, török, brit, amerikai, svájci, francia lapok, és hogyan vélekedtek a különböző rádióadások, így pl. a BBC. Szót ejtett a szovjet tömegmédiák átállással kapcsolatos szándékos félretájékoztatásáról, dezinformálásáról.

A szünet utáni második szekció elnöke *Bouchaib Arroub* dandártábornok (Marokkó), a Marokkói Hadtörténelmi Bizottság elnöke volt. Elsőként *Yavuz Ercan* (Törökország) angol nyelvű előadása hangzott el, amelyben a törökökről alkotott kép európai változásairól beszélt. Bemutatta az európai kereszténység és az iszlám szembenállását a kora középkortól kezdődően, vizsgálta, hogyan vélekedtek a keresztiesek a törökökről a középkorban. Felsorolta, mely európai szerzők írtak néperől a X. század óta. Kiemelte, hogy a törökökről korábban kialakult kép a XIX. században jelentősen megváltozott, ebben szerepe volt az afrikai és a balkáni török uralom meggyengülésének is.

Ezt követően *Nicola Labanca* (Olaszország) az olasz katonai sajtó az állam és a társadalom között, 1861–1914 címmel tartott angol nyelvű előadást. Az előadó felsorolta az általa vizsgált időszakban megjelent olasz katonai folyóiratok, újságok neveit, beszélt arról, milyen főbb témákat tárgyaltak azokban. Kifejtette, a sajtó milyen szerepet töltött be az olasz irredenta törekvések népszerűsítésében, hogyan ítélte meg a hármasszövetségen belüli olasz szerepvállalást. Megvizsgálta, milyen volt az olasz haderő társadalmi megítélése és mindezek a vélemények mennyire kaptak helyet a katonai sajtóban.

Prof. Dr. Shahin Leka és *Prof. Dr. Gjergj Titani* (Albánia) közös angol nyelvű előadásában a XX. századi albán sajtóról és az albán nyelvű publikációkról volt szó. Bemutatták a XIX. század végén és a XX. század elején Európában az albán emigránsok által kiadott lapokat, felsorolták az egyik legnagyobb albán hősnek tekintett Szkander bégéről a múlt században megjelent irodalmat. Szót ejtettek a két világégés között megjelent, valamint a második világháború alatt illegálisan kiadott albán katonai újságokról, említést tettek az 1945 utáni kommunista diktatúra idején megjelent katonai sajtóról, végül áttekintették az 1990 után napvilágot látott albán hadtörténelmi és hadelméleti publikációkat.

Augusztus 14-én délelőtt összesen három szekcióban folyt a munka. Az első szekció *Prof. Dr. Ioan Scurtu* (Románia) elnökletével kezdte munkáját. Az elsőként megszólaló *Stamatis Vitalis* ellentengernagy (Görögország), a Görög Hadtörténelmi Bizottság főtitkára angol nyelvű előadásában a tömegmédiá 1940–41-es olasz-görög háborúban betöltött szerepét vizsgálta. A két állam közötti háború fázisait a görög sajtó-

tudósításokon keresztül mutatta be. Értékelt a rádió, mint másik fontos kitartásra buzdító média szerepét a görög hadsereg és a háterszág moráljának emelésében.

Másodikként *Prof. Dr. Tadeusz Panecki* (Lengyelország), a Lengyel Hadtörténelmi Bizottság főtítkára, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tagja szólalt fel. Francia nyelven elhangzott előadásában a Lengyel Nemzeti Hadsereg parancsnokságának propagandájáról beszélt a második világháború időszakában. Említést tett a nyugatra menekült lengyel emigráns kormány ténykedéséről. Kitért arra, hogy a Wladyslaw Sikorski tábornok vezette kormány 1939–45 között milyen propagandát fejtett ki külföldön, és a németek által megszállt Lengyelországban.

Ezután *Prof. Dr. Kiyoshi Aizawa* (Japán) angol nyelven tartott előadást, melyben a japán császári főparancsnokság keretében létrehozott sajtóosztály működéséről beszélt az 1942 júniusában a Midway-szigeteken lejáratott tengeri csatával kapcsolatban. Ismertette a csata előzményeit, bemutatta mekkora japán és amerikai erők álltak egymással szemben, majd méltatta az összecsapás jelentőségét. Bemutatta, hogyan tálták a közvéleménynek az ütközetben elvesztett négy japán repülőgépet hordozó elvesztését, természetesen meghamisítva a tényeket és csökkentve a veszteségek nagyságát.

A szünetet követő első szekcióban *Prof. Dr. Matitihu Mayzel* (Izrael), az Izraeli Hadtörténelmi Bizottság elnöke, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tagja elnökölt. Az első előadó *Dr. Joannis Loucas* (Görögország), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tagja volt, aki francia nyelvű előadásában az 1820–21-ben a törökök ellen vívott görög szabadságharc idején Ipsilandi Alexander, a görög hadsereg fővezérének a mozgalom támogatása érdekében kifejtett propagandájáról szólt. Beszélt Ipsilandi származásáról, felsorolta milyen jelzőket (pl. antik görög szimbólumokat és türannoszok neveit) használt a görög propaganda a török szultánra és rendszerére. A fővezér megbízottai által Franciaországban, Németországban, Ausztriában is terjesztette a görög forradalmi eszméket, sőt tudomása volt arról, hogy egyidejűleg Dél-Amerikában is felszabadító harc zajlik.

Michael J. Hughes (Egyesült Államok) ezután következő előadásában a Napóleon katonái által 1800 és 1808 között énekelt mintegy húsz dalról szólt. Elmondta, kik kompo-

nálták a francia forradalom örökségéhez tartozó, és egy nyolcvan oldalas könyvben összefoglalt dalokat, amelyek a császárt, a francia hazát dicsőítették és a forradalmi eszme terjesztését szolgálták.

Utolsóként *Dr. José Luis Picciuolo* ezredes (Argentína), az Argentín Hadtörténelmi Bizottság főtítkára tartott előadást angol nyelven José San Martin tábornok, Chile, Peru, Ecuador spanyol uralom alóli felszabadítójának ténykedéséről és irodalmi munkásságáról. Beszélt San Martin életéről, felsorolta milyen újságok jelentek meg Dél-Amerikában a XIX. század első évtizedeiben. Kiemelte, hogy San Martin 1820–21-ben írt cikkeivel, forradalmi írásaival a maga oldalára állította az arisztokráciát a forradalmi célok érdekében. Kiderült, hogy az egyidejű görög és spanyolországi eseményekről is jelentek meg tudósítások a latin-amerikai sajtóban.

A párhuzamosan zajló második szekcióban a háború és a média témakörét érintő kerekasztal-beszélgetést tartottak *Dr. Eduard Stehlik* őrnagy (Csehország), a Cseh Hadtörténelmi Bizottság főtítkára vezetésével. E fórumon hangzott el *Prof. Dr. Bernard Cook* (Egyesült Államok) az orosz-csecsen háború az amerikai sajtóban című angol nyelvű előadása. Felidézte az 1994 óta tartó csecsen válság történéseit, bemutatta, hogy a fontosabb eseményeket az amerikai sajtó hogyan táltta és kommentálta.

Ugyanott *Nyikolaj Ivanovics Nyikiforov* ezredes (Oroszország) angol nyelvű előadásában a háború és a tömegmédia problémájának vizsgálatára vállalkozott. Példákat sorolt fel az orosz történelemből, így többek között Napóleon 1812-es orosz hadjáratát említette, amelyről számos sajtótermék, propagandaanyag szólt. Ezután a második világháborús szovjet média szerepét elemezte, végül napjaink modern tömegmédiájának feladatait foglalta össze.

Az ebéd utáni délutáni szekcióban *Prof. Dr. John A. Lynn* (Egyesült Államok), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság bibliográfiai albizottságának tagja elnökölt. Elsőként *Dr. Michael Epkehans* (Németország) emelkedett szólásra. Előadásában a német haditengerészet és a nyilvánosság kapcsolatáról szólt az 1897–1945 közötti időszakban. Foglalkozott a német hadiflotta XIX. század végi rohamléptékben történt kiépítésével, valamint annak bel- és külföldi visszhangjával. Bemutatta a haditengerészetben belül létrehozott híriroda

által a flotta érdekében kifejtett propaganda-munkát az első világháború végéig, majd részletesebben kitért a második világhétség alatti náci flottapropagandára.

Másodikként *Ingrid Schulze Schneider* (Spanyolország) német nyelvű előadása hangzott el, aki a Spanyolországban 1942-44 között kifejtett német propagandát állította vizsgálódásai középpontjába. Ezt a munkát a madridi német nagykövetség végezte, melynek célja az volt, hogy a spanyol népben a németek iránt rokonszenvet ébresszenek. Különböző publikációkkal igyekeztek a spanyolokat megnyerni maguknak, ugyanakkor megpróbálták elhárítani az ellenséges – elsősorban brit – propagandát.

A harmadikként sorra kerülő *Dr. Cséfalvay Ferenc* (Szlovákia), a Szlovák Hadtörténelmi Bizottság főtítkára német nyelvű előadásában a szlovák társadalomban 1938-45 között élő ellenségkép változásait mutatta be. A bevezetésben röviden felvázolta Csehszlovákia történetét annak 1939-es széthullásáig. Kitért a lengyelek, a magyarok és a szovjetek ellen irányuló propagandára, továbbá beszélt a Szovjetunió elleni háborúban való szlovák részvételről, valamint az 1944-es szlovák nemzeti felkelésről és annak céljairól.

Végezetül *Yann Galera* csendőr hadnagy (Franciaország) francia nyelvű előadására került sor, amelyben arról hallhattunk, hogy a francia katonai csendőrség első világháborús tevékenységét a korabeli sajtó miképpen ítélte meg. Kiderült, hogy a lapoknak általában nem volt pozitív véleményük a csendőrség munkájáról, s ezt a vélekedést a francia hadvezetés is osztotta. A csendőröket a katonák ellenségnek tekintették, nem voltak népszerűek, hiszen minden katonai alakulat mögött működtek csendőrök.

Augusztus 15-én a délelőtti szekció elnöke *Prof. Yoshinaga Hayashi* nyugállományú vezérőrnagy (Japán) volt. Elsőként *Dr. Bernadette C. M. Kester* (Hollandia) angol nyelven tartott előadása hangzott el. Abban az ENSZ UNIFIL békefenntartó missziójában 1979-85 között részt vett holland alakulat és a sajtó kapcsolatáról volt szó. Kitért az 1970-es években Libanonban kialakult helyzetre, Dél-Libanon 1978-as izraeli okkupációjára és a holland ENSZ békefenntartók (a vizsgált időszakban 8 000 fő) ottani működésére. Ismertette, hogy a holland lapok milyen tudósításokat közöltek katonáik közel-keleti tevékenységéről.

Ezután *Prof. Dr. Massimo de Leonardis* (Olaszország) angol nyelvű előadása következett, melyben az olasz katonai szaksajtóban az olasz haderő második világháború utáni újjászervezéséről folyó vitákat vette górcső alá. Felvázolta, hogy a korabeli vélemények szerint milyen szerepe lehetett az olasz haderőnek a hidegháborús, kétpólusú Európában. Megtudhattuk, hogy mit írt az olasz katonai sajtó a hadsereg, a haditengerészet és a légierő újjáalakításával kapcsolatban az 1945-50 közötti időszakban.

Dr. Jan Schoeman (Hollandia) angol nyelvű előadása hangzott el harmadikként. Ismertette, mit írt az 1995-ös boszniai Szrebrenyicában történt vérengzésről a holland sajtó. Megtudhattuk, hogyan ítélték meg a holland és a brit lapok a holland ENSZ zászlóalj boszniai tevékenységét, azaz, hogy nem tudták megakadályozni a szerb tömegmészárlást. Választ adott arra a kérdésre is, hogy miként ítélte meg a holland és a nemzetközi közvélemény a holland katonák szereplését az eseményekben.

Utolsóként *Thean Potgieter* (Dél-Afrika), a Dél-Afriai Hadtörténelmi Bizottság elnöke tartott angol nyelvű előadást, amelyben a dél-afrikai haditengerészet fejlesztésére vonatkozó tervek sajtóvisszhangjáról szólt. Először röviden összefoglalta a dél-afrikai hadiflotta 1920-as évektől napjainkig tartó történetét. Kitért arra, milyen tervek születtek az 1970-es, 1980-as és 1990-es években a flotta hadihajó-állományának korszerűsítéséről (pl. portugál, izraeli beszerzések fontolgatása), megtudhattuk, mit írt minderről a dél-afrikai és a brit sajtó.

Ebéd után a konferenciát záró megjegyzésekkel fejezték be, amelyben annak munkáját *Dr. Allan Millett* (Egyesült Államok), *Prof. Hervé Coutau-Bégarie* (Franciaország), *Dr. Hans Ehlert* ezredes (Németország), a Német Hadtörténelmi Bizottság főtítkára, *Dr. Piet H. Kamphuis* (Hollandia), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság főtítkára és *Dr. Mihail E. Ionescu* dandártábornok (Románia) összegezte.

Ezután a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság adminisztratív plenáris ülésére került sor. Ezt követően sajtókonferenciát tartottak, amelyen *Prof. Dr. Luc de Vos* (Belgium) a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnöke, *Arroub Bouchab* dandártábornok (Marokkó), valamint *Dr. Mihail E. Ionescu* dandártábornok (Románia) vettek részt. Röviden értékeltek a konferencia munkáját, és hallottunk a jövő évben Marokkóban megrendezendő XXX. kongresszus előkészületeiről.

Augusztus 15-én este, a jól sikerült rendezvénysorozatot a vendéglátók által adott, vacsorával egybekötött bankett zárta.

A tudományos és adminisztratív üléseken túlmenően a vendéglátók jóvoltából számos más rendezvény keretében is mód nyílt a kollegiális beszélgetésekre, kapcsolatépítésekre, szakmai eszmecserekre.

Augusztus 10-én este a román vendéglátók a Bukarest egyik zöldövezeti részében található üdülőben, nyitófogadáson látták vendégül a világot minden részéről érkezett delegátusokat.

Augusztus 11-én a konferencia résztvevői a bukaresti Hadtörténeti Múzeum „Háború, katonaság és a médiák Gutenbergtől napjainkig” címet viselő kiállításának megnyitóján vettek részt. Ezután többnyelvű idegenvezetéssel megtekintették a múzeum román hadtörténelmi évszázadait bemutató kiállítását, továbbá az igen jelentős szabadtéren kiállított tűzérési és páncélos gyűjteményét.

Augusztus 12-én este a szervezők másfél órás zenei esttel lepték meg a konferencián

résztvevőket. A Román Hadsereg Központi Zenekara a Román Honvédelmi Minisztérium épületében ismert amerikai zeneszámokat, valamint román dalokat játszott.

Augusztus 13-án a román kollégák egész napos kirándulást szerveztek. Először Brassótól délre a Kárpátokban a román hadsereg egy hegyivadász alakulatának bemutatóját tekinthették meg. Ezt követően Sinaiában szakvezetéssel néztük meg az I. Károly román király egykori nyári rezidenciájául szolgáló Peles és Pelisor kastélyt.

Augusztus 14-én este *Dr. Bernadette C. M. Kester* (Hollandia) angol nyelvű kísérelő adásával láthattunk a Weimari Köztársaság idején az első világháborúról készített német háborús filmekből bejátszásokat a Nemzeti Katonai Központ épületében. Ezután a román hadsereg különböző békefenntartó misszióiról készített dokumentumfilmet nézhettük meg, majd pedig a Marokkói Hadtörténelmi Bizottság tagjai mutattak be egy országukról készült filmet.

HAUSNER GÁBOR

85 ÉVES A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM

2003. november 14-én nagyszabású emlékülünepségre került sor a Hadtörténeti Intézet és Múzeum falai között: az intézmény fennállásának 85. születésnapját ünnepelte. Az évfordulóhoz illően impozáns program ismertetésére előtt kötelességünk megemlékezni az alapítás előzményeiről, körülményeiről, azokról az eseményekről és eseményekről, amelyek az intézmény fejlődését meghatározták, és természetesen mindazon elődökről, akik a magyarság hadi tettei emlékének hajlékot adó Hadtörténeti Intézet és Múzeum létrehozásában részt vettek. Mindezek vázlatos felidézésében az intézmény tudományos munkatársai által írott „Múlt nélkül nincs jövő. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum története 1918–2003” című adatgazdag, szépen illusztrált kötetre (Szerk. *Farkas Gyöngyi, Jankó Annamária, Szijj Jolán*. Budapest, 2003. 176 o.) támaszkodtunk, amely *Mádl Ferenc* köztársasági elnök ajánlásával az évforduló tiszteletére jelent meg, s amelyet a Hadtörténeti Intézet és Múzeum az ünnepi program keretében mutatott be a nagyközönségnek.

A mai intézmény jogelődjét, a Hadilevéltárat és a Hadimúzeumot az első világháború végén, 1918 novemberében hozta létre Gabányi János alezredes, később tábornok és vitéz Aggházi Kamil százados, utóbb ezredes, a Honvédelmi Minisztérium 1/a. osztályának keretében 1915 végétől működő levéltári, illetve az ehhez társult múzeumi csoportból. Utóbbiak létrejötte szorosan összefüggött a magyar katonai vezetés azon törekvéseivel, hogy a „világháború nagy haditetteinek leírásában a m. kir. honvédség és népfelkelés részeinek fényes érdemei is megfelelő kifejezésre jussanak”.

Az 1919 elejére egyesült Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum tehát az első világháborús magyar részvétel írásos és tárgyi emlékeinek összegyűjtésére és feldolgozására jött létre, az intézmény megteremtésének gondolata azonban jóval korábbra nyúlik vissza, s összeforrt a nemzeti törekvésekkel.

Hazánkban a XVIII–XIX. század fordulóján merült föl először a nemzeti kulturális intézmények létrehozásának gondolata, többek